

УДК 343.773

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.13.24>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПІД ЧАС КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ

Кісілюк Едуард Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу професійної
підготовки управління професійної
освіти та науки
(Департамент персоналу Міністерства
внутрішніх справ України,
м. Київ, Україна)

Матюшенко Олена Іванівна,
кандидат наук з державного
управління,
старший викладач кафедри
кримінального права
(Національна академія внутрішніх
справ, м. Київ, Україна)

Статтю присвячено аналізу особливостей кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки лісу. Указано на високий ступінь суспільної небезпеки цього явища, названо види юридичної відповідальності за незаконну порубку лісу, розкрито умови притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину й запропоновано врахування особливостей під час його кваліфікації. Зокрема, у статті звернуто увагу на те, що кваліфікація є ключовою частиною процесу застосування законодавства, яка включає визначення правової норми, що передбачає відповідальність за певне діяння й обґрунтування потреби її застосування. Водночас під час кваліфікації незаконної порубки лісу виникають спірні моменти, які знижують ефективність застосування чинного законодавства й негативно відбиваються на правозастосовній практиці правоохоронних органів. Особливо це стосується здійснення кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки лісу. Наголошено, що для правильного вирішення питання про кримінально-правову кваліфікацію незаконної порубки лісу потрібно провести детальний юридичний аналіз складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України. Констатовано, що законодавець під час установаження в ст. 246 КК України кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу передбачив різні форми об'єктивної сторони цього злочину (незаконна порубка, перевезення, зберігання, збут), різний момент закінчення безпосередньо незаконної порубки лісу, який залежить від категорії захищеності лісу, а також інших об'єктів, де здійснюється порубка. Особливу увагу приділено особливостям визначення розміру істотної шкоди й тяжких наслідків як ознаки об'єктивної сторони досліджуваного кримінального правопорушення.

Ключові слова: незаконна порубка лісу, предмет злочину, форми об'єктивної сторони, момент закінчення злочину, істотна шкода, відмежування від суміжних правопорушень, особливості кваліфікації.

CRIMINAL LEGAL ASPECTS IN THE QUALIFICATION OF ILLEGAL FELLING

Kisiliuk Eduard Mykolaiovych,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor,
Head of the Professional Training Division
(Department of Personnel of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine,
Kyiv, Ukraine)

Matushenko Olena Ivanivna,
Candidate of Science in Public
Administration,
Senior Lecturer at the Department of
Criminal Law
(National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of the criminal-legal qualification of illegal logging. The high degree of public danger of this phenomenon is indicated, the types of legal liability for illegal logging are named, the conditions of criminal prosecution for committing this crime are revealed and the peculiarities of its qualification are suggested. In particular, the article draws attention to the fact that qualification is a key part of the process of application of legislation, which includes the definition of a legal norm that provides for liability for a particular act and justification of the need for its application. At the same time, when qualifying illegal logging, controversial issues arise that reduce the effectiveness of the application of current legislation and have a negative impact on law enforcement practice of law enforcement agencies. This is especially true of the criminal law qualification of illegal logging. It is emphasized that in order to properly resolve the issue of criminal-legal qualification of illegal logging, it is necessary to conduct a detailed legal analysis of the crime under Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine. It is stated that the legislator, when establishing in Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine criminal liability for illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forest provided for various forms of the objective side of the crime (illegal logging, transportation, storage, sale), as well as different end of illegal logging, which depends on the category protection of forests, as well as other facilities where felling is carried out. Particular attention is paid to the peculiarities of determining the amount of significant damage and serious consequences, as signs of the objective side of the investigated criminal offense.

Key words: illegal logging, subject of the crime, forms of the objective side, the moment of the end of the crime, significant damage, separation from related offenses, features of qualification.

Постановка проблеми та її актуальність. Конституція України в ст. 13 проголошує принцип, згідно з яким земля та інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу, а кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону [1]. Нині вичерпність лісового ресурсу України, а також його цінність і вразливість до природних і штучних загроз потребують належного законодавчого закріплення охорони лісів та ефективної правозастосовної практики в цій сфері.

На жаль, лісові ресурси України давно перетворилися на об'єкт систематичних протиправних посягань, що завдають масштабних збитків довкіллю й легальній лісовій промисловості. За даними експертів, у результаті неякісного нормативного регулювання, корумпованості державних лісогосподарств та активізації злочинного промислу у сфері нелегальної порубки лісу реальний показник лісистості України зараз становить менше ніж 11% (на відміну від офіційних 16%), а очікуваними наслідками лісового браконьєрства є активізація ерозійних процесів у ґрунтах, погіршення газового складу атмосфери, зміна гідрологічного режиму водних об'єктів тощо [2, с. 73].

До того ж контроль за порушеннями лісового законодавства покладено на лісогосподарські підприємства Державного агентства лісових ресурсів України, що так поєднують оперативне управління з рубкою лісів та обліком випадків лісового браконьєрства [3]. Протягом останніх років як представники правоохоронних органів, так і громадські активісти неодноразово привертали увагу до розгортання в Україні нелегального видобутку деревини, що характеризується системним відтворенням, відносно масовим характером, міцними корупційними і транснаціональними зв'язками [4, с. 276].

Правова основа кваліфікації незаконної порубки лісу представлена положеннями Лісового кодексу України, Земельного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), Кримінального кодексу України (далі – КК України) та інших нормативно-правових актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі кримінально-правові аспекти кваліфікації незаконної порубки лісу розглядали С. Гавриш, О. Будяченко, П. Бурлака, О. Дудов, Г. Жеребкін, О. Заїчко, М. Комарницький, Б. Марець, О. Пилипенко, Є. Письменський, О. Скворцова, О. Сторчоус та інші науковці.

Метою статті є розкриття кримінально-правових аспектів під час кваліфікації незаконної порубки лісу.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про юридичну відповідальність за порубку лісу містяться в Руській Правді, яка передбачала штрафи за псування або вирубку «бортних» і «межових» дерев [5, с. 145]. Надалі відповідальність за незаконну порубку лісу встановлювалася законодавством тих державних формацій, до складу яких входили українські землі, і передбачалася не тільки за заподіяння такими діями майнової шкоди, а й шкоди довкіллю.

Сьогодні правова охорона лісів в Україні забезпечується на рівні конституційного, екологічного, цивільного, адміністративного та кримінального законодавства. Так, адміністративна відповідальність за незаконну порубку й пошкодження дерев або чагарників; перевезення, зберігання незаконно зрубаних дерев або чагарників; знищення або пошкодження лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях, а також молодняка природного походження й самосіву на площах, призначених під лісовідновлення, передбачена ст. 65 КУпАП. Кримінальна ж відповідальність за незаконну порубку дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду, передбачена ст. 246 КК України. Отже, фактично відмінність між установленням адміністративної та кримінальної відповідальності за вказані протиправні діяння полягає в розмірі заподіяної шкоди. Між тим, як указував М. Коржанський, соціальна обумовленість кримінально-правової заборони визначається головним чином соціальною цінністю суспільних відносин, економічними факторами й ефективністю правової регламентації [6, с. 55].

Основою кримінально-правової кваліфікації є склад злочину. Тобто для правильного вирішення питання про кваліфікацію незаконної порубки лісу потрібно прове-

сти юридичний аналіз складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, тим більше що кримінально-правова характеристика певного злочину є підґрунтям як для кримінологічної, так і для інших характеристик, вона є основою для здійснення певних узагальнень і висновків [4, с. 277].

Визначаючи об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 246 КК України, потрібно виходити з того, що в результаті вчинення такого протиправного діяння заподіюється шкода передусім суспільним відносинам у сфері охорони довкілля. Отже, родовим об'єктом цього злочину є суспільні відносини у сфері довкілля, що й підтверджує його розміщення в розділі VIII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти довкілля». Суспільна небезпечність дій, передбачених ст. 246 КК України, полягає в тому, що вони завдають шкоди довкіллю загалом, а також науково обґрунтованому, раціональному використанню, охороні та відтворенню лісів безпосередньо. Небезпечність посилюється й тим, що саме незаконна порубка лісів призводить до таких наслідків, як ерозія ґрунтів, виснаження річок, а отже, і погіршення життя людей.

Щодо безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 246 КК України, єдиної думки в кримінально-правовій спільноті не існує. Так, Ю. Баулін, В. Борисов та ін. вважають, що під об'єктом незаконної порубки лісу потрібно розуміти науково обґрунтоване, раціональне використання лісів, їх охорону та відтворення для теперішніх і майбутніх поколінь [7, с. 438]. Натомість С. Гавриш безпосереднім об'єктом екологічних злочинів визначає передбачений відповідною нормою закону про кримінальну відповідальність природний об'єкт, що піддається посяганням небезпечною поведінкою суб'єкта (тобто у цьому випадку – ліс) [8, с. 62–85]. У свою чергу, В. Плугатир у науково-практичному коментарі до КК України вказує, що безпосереднім об'єктом досліджуваного кримінального правопорушення є екологічна безпека в частині охорони, раціонального використання й відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного середовища [9, с. 570].

Відповідно до ст. 246 КК України, під предметом незаконної порубки лісу потрібно розуміти дерева й чагарники, які ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках, на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або в інших особливо охоронюваних лісах. Між тим потрібно враховувати, що за ст. 246 КК України потрібно кваліфікувати лише посягання на сироростучі (живі) дерева й чагарники, які знаходяться на пні (не відділені від коріння), у тому числі порубку сіянців, саджанців, підліска.

Не визнаються предметом цього кримінального правопорушення очерет, пеньки, хмиз, мертві стовбури дерев або їх частин, які лежать на поверхні ґрунту. За наявності для цього підстав порушення порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань може кваліфікуватися за ст. 356 КК України як самоправство.

Предметом указанного кримінального правопорушення також не визнаються деревостани, які хоча й утворюють певну біологічну сукупність, але ростуть поза межами лісового фонду. До останнього не належать: а) усі види зелених насаджень у межах населених пунктів, які не зараховані до категорії лісів; б) окремі дерева та групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних, дачних і садових ділянках.

Протиправна порубка вищевказаних деревостанів, заволодіння заготовленим чи складованим лісом, а також незаконна порубка з корисливою метою дерев і чагарників у розсадниках, ботанічних і зоологічних садах, квітникарських господарствах за наявності підстав утворює склад відповідного кримінального правопорушення проти власності.

Визначаючи під час кваліфікації об'єктивну сторону, потрібно брати до уваги, що це кримінальне правопорушення виражається не тільки в незаконній порубці дерев і чагарників, а також у їх перевезенні, зберіганні чи збуті. При цьому незаконна порубка залежить від категорії захищеності лісу, а також інших об'єктів, де здійснюється порубка. Так, незаконна порубка в лісах, захисних та інших лісових насадженнях утворює склад цього злочину лише тоді, коли це заподіяло істотну шкоду. Водночас учинення таких дій у заповідниках, або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах є вже достатньою підставою для кваліфікації діяння як кримінального правопорушення, а істотна шкода в такому випадку не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони.

Загалом під порубкою потрібно розуміти повне відокремлення дерева або чагарнику від кореня будь-яким способом; викорчовування, тобто видалення деревостану з корінням; пошкодження дерева або чагарнику до стану припинення росту.

Відповідно до положень постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 року № 17, порубка дерев і чагарників є незаконною, якщо вона вчинена без відповідного дозволу; за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків; не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначені в дозволі; порід, вирубку яких заборонено [10]. Тобто способи вчинення незаконної порубки лісу також є одними з визначальних ознак цього явища.

Разом із тим порушення порядку заготівлі деревини, яке безпосередньо не полягає в незаконній порубці лісу, тягне не кримінальну, а адміністративну відповідальність (ст. 64 КУпАП). Натомість знищення або пошкодження лісових масивів і зелених насаджень вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом потрібно кваліфікувати за ст. 245 КК України.

Крім незаконної порубки дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, законодавець як форми об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення виділяє перевезення, зберігання та збут незаконно зрубаних дерев або чагарників.

Під перевезенням незаконно зрубаних дерев або чагарників потрібно розуміти переміщення їх з однієї території до іншої в межах України, причому обов'язковим елементом перевезення є використання будь-якого транспортного засобу. Для визнання перевезення незаконним не має значення, чи є особа власником або користувачем транспортного засобу, а також відстань, на яку здійснено перевезення.

Від перевезення потрібно відрізнити перенесення незаконно зрубаних дерев або чагарників, коли для переміщення їх у просторі не використовувався будь-який транспортний засіб. Такі дії мають розглядатися як зберігання незаконно зрубаних дерев або чагарників.

Під зберіганням незаконно зрубаних дерев або чагарників розуміють будь-які умисні дії, пов'язані з незаконним перебуванням таких незаконно зрубаних дерев або чагарників у володінні винної особи. При цьому не має значення тривалість зберігання й те, таємно чи відкрито та в якому саме місці зберігаються ці дерева або чагарники. Отже, зберігання незаконно зрубаних дерев або чагарників можна зарахувати до так званих триваючих злочинів.

Під збутом незаконно зрубаних дерев або чагарників розуміються будь-які способи оплатної чи безоплатної передачі таких дерев або чагарників невизначеному колу осіб (продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позичання тощо). Іншими словами,

збут передбачає відчуження незаконно зрубаних дерев або чагарників іншій особі, яка може розпоряджатися ними (або їх частиною) як своїм майном.

Особливо важливим під час кваліфікації цього кримінального правопорушення є визначення моменту його закінчення. Так, незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників визнається закінченим злочиним з моменту заподіяння істотної шкоди, а вчинення таких дій у заповідниках, на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду або в інших особливо охоронюваних лісах – з моменту відокремлення дерева або чагарнику від кореня або заподіяння зазначеним представникам флори пошкоджень, які викликають їх загибель або припинення росту.

Цікавим під час кваліфікації є врахування особливостей установлення критерію визначення істотності заподіяної шкоди, який відокремлює настання адміністративної відповідальності за порубку дерев і чагарників від кримінальної. Указана вище Постанова Пленуму Верховного Суду України звертає увагу суддів на те, що шкода визнається істотною, коли знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості; погіршилися породний склад, якість, захисні, водоохоронні й інші екологічні властивості лісу; виникли труднощі у відтворенні заліснення в певній місцевості; знизилася якість атмосферного повітря; змінилися ландшафт місцевості, русло річки; сталася ерозія ґрунту тощо [10]. Тобто, вирішуючи питання, чи є шкода, заподіяна незаконною порубкою, перевезенням, зберіганням, збутом незаконно зрубаних дерев або чагарників, істотною, потрібно в кожному конкретному випадку враховувати вартість, екологічну цінність, кількість незаконно вирубаного лісу, розмір шкоди, завданої докільню й обчисленої за відповідними таксами, затвердженими постановами Кабінету Міністрів України.

Однак, відповідно до примітки до ст. 246 КК України, істотною шкодою вважається така шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів. Разом із тим тяжкими наслідками, які передбачені як кваліфікуюча ознака в ч. 4 цієї статті, вважаються такі наслідки, які в шістьдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тобто законодавець під істотною шкодою розуміє як матеріальну, так й іншу шкоду (оціночне поняття), а під тяжкими наслідками – тільки матеріальну шкоду.

Щодо визначення матеріальної шкоди під час кваліфікації не тільки досліджуваного, а й будь-якого кримінального чи адміністративного правопорушення потрібно враховувати, що, відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України, для норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної пп. 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року [11, с. 87].

Відповідно ж до пп. 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу IV Податкового кодексу України, податкова соціальна пільга дорівнює 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), установленому законом на 1 січня звітного податкового року.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет на 2020 рік», з 1 січня 2020 року прожитковий мінімум для працездатної особи в розрахунку на місяць становить 2102 грн. Отже, розраховуємо податкову соціальну пільгу, яка дорівнює 1051 грн. (50% від прожиткового мінімуму для працездатної особи).

На підставі викладеного мінімальний розмір матеріальної шкоди, який дає змогу притягнути особу до кримінальної відповідальності за незаконну порубку дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду, становить 21020 грн. (1051 грн. x 20). Тяжкими наслідками буде вважатися заподіяння такої шкоди мінімум на 63060 грн. (1051 грн. x 60).

Якщо шкода не визнається істотною, особа може бути притягнута до адміністративної відповідальності за відповідними статтями КУпАП.

Разом із тим для настання відповідальності за ч. 3 ст. 246 КК України заподіяння істотної шкоди не має значення – тут головним є місце вчинення злочину. Саме такий висновок зробив Верховний Суд у Постанові від 01.10.2019 № 555/551/17 [12].

Характеризуючи суб'єктивні ознаки досліджуваного кримінального правопорушення, потрібно констатувати, що суб'єкт цього злочину загальний, а суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини.

Під час кваліфікації потрібно враховувати, що порубка дерев і чагарників на територіях, не зарахованих, відповідно до ст. 4 Лісового кодексу України, до лісового фонду, не тягне відповідальності за ст. 246 КК України. За наявності відповідних підстав такі дії можуть бути кваліфіковані як крадіжка, самоуправство тощо.

Між тим аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність випадків кваліфікації діянь із незаконної порубки лісу та наступного заволодіння лісом за сукупністю злочинів [13, с. 87].

З огляду на роз'яснення п. 9 указаної вище Постанови Пленуму Верховного Суду України, що заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення залежно від обставин справи потрібно кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 КК або іншими статтями, якими передбачено відповідальність за вчинення злочинів проти власності [10], суди здійснюють кваліфікацію окреслених дій виключно за ст. 246 КК України й тільки в разі заволодіння лісом, який зрубаний іншими особами, дії порушників кваліфікуються як крадіжка [14].

Формування такої судової практики є очевидною. Водночас Б. Марець слушно зазначає, що наведене положення Постанови Пленуму Верховного Суду України не містить заборони на можливу кваліфікацію дії особи, яка зрубала та викрала одні й ті самі дерева, за сукупністю незаконної порубки та крадіжки [15, с. 189].

Висновки. Підводячи підсумок викладеного вище, потрібно констатувати, що законодавець під час установаження в ст. 246 КК України кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу передбачив різні форми об'єктивної сторони цього злочину (незаконна порубка, перевезення, зберігання, збут), а також різний момент закінчення безпосередньо незаконної порубки лісу, який залежить від категорії захищеності лісу, а також інших об'єктів, де здійснюється порубка.

Незважаючи на те що розмір істотної шкоди й тяжких наслідків формально визначені в примітці досліджуваної кримінально-правової норми, проблеми в її встановленні під час кваліфікації все ж таки існують. І полягають вони, як правило, у невідповідності положень різних правових норм, які використовуються під час визначення шкоди, а також наявності оціночних категорій під час визначення нематеріальної шкоди.

Отже, під час конкретизації елементів складу злочину в процесі кваліфікації діяння, передбаченого ст. 246 КК України, потрібно детально встановлювати всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки з урахуванням особливостей законодавчої конструкції цього кримінального правопорушення й відмежовувати його від суміжних злочинів та адміністративних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.07.2020).
2. Данильченко Ю., Гізімчук С. Правові проблеми захисту лісів в Україні. *Вісник прокуратури*. 2016. № 9. С. 72–79.
3. Банчук О. Корупційні ризики у лісовому господарстві. URL: http://www.fleg.org.ua/fileadmin/user_upload/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.05%20Public%20Awareness/Pravozasto_v_lisovomu_sektori_Ukrainy.pdf (дата звернення: 01.07.2020).
4. Заїчко О.В. Поняття та сутність явища незаконної порубки лісу. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 276–282.
5. Мендик Л.В. Історичний розвиток юридичної відповідальності за лісопорушення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 3 (6). С. 144–151.
6. Коржанський М.Й. Нариси кримінального права. Київ : Генеза, 1999. 208 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. 1040 с.
8. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. Київ : Книга, 2002. 634 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : ЮрінкомІнтер, 2018. 1104 с.
10. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму ВСУ від 10 грудня 2004 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04> (дата звернення: 10.08.2020).
11. Кісілюк Е.М. Особливості визначення майнової шкоди при кваліфікації злочинів. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства* : матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 року). Івано-Франківськ, 2016. С. 86–89.
12. Постанова Верховного Суду від 01.10.2019 № 555/551/17. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=84788491&red=1000031e88f18167a5459cb1a578b45b49bf22&d=5> (дата звернення: 11.08.2020).
13. Будяченко О.М. Щодо кваліфікації незаконної порубки лісу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 1. С. 85–88.
14. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 19 червня 2018 р., судова справа № 748/2800/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74768778> (дата звернення: 11.08.2020).
15. Марець Б.М. Сукупність злочинів при незаконній порубці лісу та крадіжці деревини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 187–190.